

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ І ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ЯК ПІДГРУНТЯ НАДІЙНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ

У сучасних умовах розвитку професійної освіти в педагогічній науці з'являються нові поняття, наповнюються новим змістом традиційні й усталені, деякі застарівають, оскільки не апробуються практикою. Все це створює утруднення в науково-дослідницькій роботі та педагогічній практиці. Це пояснюється тим, що професійна педагогіка є комплексною наукою, котра не тільки генерує нові терміни, але й синтезує понятійний апарат суміжних наук: культурології, соціології, психології, фізіології, економіки, права, етики та ін. Істотний вплив на її термінологію справляють інтеграційні процеси, властиві як теорії, так і практиці професійної освіти. Передусім це стосується інтеграції професійної педагогіки, культури, соціології, економіки, професіології, техніки, виробництва, що має вияв у взаємопроникненні на єдиній методологічній основі власне педагогічних знань у культурологічні, соціологічні, правові, економічні та інші дослідження. Таке взаємозбагачення необхідне також і в аспекті досліджень ефективності та надійності професійної діяльності фахівця.

Мета статті – розкрити сутність понять "професіоналізм" та "професійна підготовка" як підґрунтя надійної професійної діяльності фахівця.

Уважаємо, що поняття "професіоналізм" є саме таким поняттям, змістовне наповнення якого сьогодні немов би "розчинено" в поняттях професійної педагогіки, що традиційно використовується.

На нашу думку, складовими професіоналізму фахівця, зокрема вчителя, є компетентність, майстерність, ініціативність та моральність.

Компетентність фахівця є такою характеристикою його кваліфікації, в якій представлені знання, уміння й якості, необхідні для здійснення професійної діяльності. У самій трактовці цього поняття відображується його здібність застосовувати набуті знання до предмета професійної діяльності. Маючи на увазі предмет професійної діяльності вчителя, можна говорити про те, що його компетентність характеризують наукові знання з однієї або декількох навчальних дисциплін; дисциплін, які стосуються знань про людину (психологія, педагогіка, соціологія, антропологія, фізіологія та ін.), гуманітарних дисциплін (філософія, історія та ін.); необхідні знання з теорії управління, оскільки вчитель виконує управлінські функції. Крім того, специфіка діяльності вимагає від учителя знань основ самоосвіти, а також певного педагогічного досвіду інших.

Педагогічна майстерність учителя виявляється також у професійній діяльності й оцінюється через відношення, наприклад, інших суб'єктів педагогічного процесу (суб'єктивні відчуття), через результати впливів виконаної роботи на якість діяльності інших, наприклад, учнів (рівень навченості, вихованості й ін.).

Професійна моральність є такою характеристикою фахівця, в якій відображаються особистісні духовні та душевні якості, що мають вияв у процесі професійної діяльності й зумовлюються її сутністю, а також впливають на її результати. Моральність включає такі духовні (інтелектуальні) та душевні (почуттєві) якості, завдяки яким фахівці виявляють себе в професійній діяльності. Внутрішнє прийняття ними соціально ціннісних етичних норм і правил сприяє зняттю суперечностей між особистими й суспільними потребами.

Компетентність і моральність зумовлюють педагогічну культуру – сукупність педагогічних цінностей, що має вплив у професійній діяльності й поведінці вчителя та в їх результатах.

Доведено, що педагогічна культура являє собою інтеріоризовану духовну культуру, виконує функцію специфічного її проектування у сферу педагогічної діяльності й генетично пов'язана з духовною і професійною культурою. Як важлива сутнісна характеристика особистості вчителя, вона є складовою його професійної підготовки, показником рівня сформованості і одночасно умовою ефективної професійно-педагогічної діяльності та самовдосконалення. Особливість педагогічної культури полягає в тому, що вона є важливим чинником впливу на іншу особистість з метою її розвитку, передбачає наявність етичної, комунікативної, психологічної та ін. культур.

Реформування системи освіти в Україні неможливе без проведення нових досліджень у галузі підготовки педагогічних кадрів, оскільки специфіка діяльності вчителя диктує необхідність насичення його підготовки професійними технологіями, що дозволяють останньому оволодіти мистецтвом управління процесом виховання та навчання особистості. Удосконалення професійної підготовки вчителя є метою і засобом соціально-економічного та духовного прогресу суспільства. Проблема професійної підготовки майбутнього вчителя, формування його як соціально активної особистості досить широко висвітлені в психолого-педагогічних дослідженнях сучасних науковців.

У педагогічних дослідженнях існують різні підходи до визначення поняття "підготовка": деякі вчені ототожнюють його з готовністю до професійної діяльності (Н.Костіна), інші ж вважають, що вона включає формування готовності майбутніх вчителів до професійної діяльності (Л.Григоренко, Т.Гущина, Г.Троцько).

В. Журавльов, Н.Кузьміна акцентують увагу на змісті, формах та методах професійної підготовки, а результатом дослідження визначають знання, уміння та навички, якими повинен оволодіти майбутній фахівець. Ф.Гоноболін, Л.Кондрашова, В.Сластьонін вважають, що об'єктом є процес формування професійних якостей учителя, шляхи становлення його педагогічних здібностей та майстерності, а результатом – сукупність професійних особистісних якостей, що забезпечують результативність педагогічної діяльності.

Необхідно зазначити, що В.Сухомлинський вбачав результат підготовки до учительської професії "людинознавства" в "знаннях, уміннях доведених до ступеня майстерності, піднесених до рівня мистецтва" [1, с. 450].

О.Пехота зазначає, що "специфіка підготовки вчителя з позицій теоретичних моделей його індивідуальності полягає в тому, що акцент переноситься із зовнішньої організації діяльності у сфері підготовки спеціаліста на її "внутрішню картину". У центрі такого підходу є майбутній учитель як суб'єкт підготовки, як суб'єкт індивідуального професійного розвитку, а сама підготовка здійснюється з позицій розвивального навчання, з позицій формування його особистісно-професійної "Я-концепції" [2, с.11].

О. Абдулліна характеризує професійно-педагогічну підготовку вчителя як процес навчання студентів у системі

навчальних занять з педагогічних дисциплін і результат, який характеризується повним рівнем розвитку особистості вчителя, сформованістю загально-педагогічних знань, умінь і навичок; багатобічна система, яка об'єднує відносно самостійні системи підготовки: суспільну, соціально-наукову, психолого-педагогічну, загальнокультурну [3], але це визначення не називає інтегруючого елементу системи підготовки, із цього погляду найповнішим є визначення професійно-педагогічної підготовки, яке дає Г. Троцко: "Це система, яка характеризується взаємозв'язком та взаємодією структурних та функціональних компонентів, сукупність яких визначає особливість, своєрідність, що забезпечує формування особистості студента відповідно до поставленої мети – вийти на якісно новий рівень готовності студентів до професійної діяльності" [4, с.20].

Аналіз наукових досліджень свідчить, що розробка системи професійної підготовки у вищій школі здійснюється за такими напрямками:

- науково-теоретичні основи формування особистості вчителя в процесі професійної підготовки (Ф.Гоноболін, М.Кухарев);
 - питання професійної підготовки та діяльності вчителів, викладачів (О.Абдулліна, А.Алексюк, В.Гриньова, М.Євтух, О.Дубасенюк, І.Зязюн, О.Мороз, Н.Ничкало, О.Пехота, Т.Сущенко,);
 - визначення науково обґрунтованого змісту професійного навчання, змісту педагогічних знань та вмінь (О.Абдулліна, В.Сластьонін, Л.Спірін, О. Щербаков);
 - шляхи удосконалення навчально-виховного процесу у вищому педагогічному закладі освіти (М. Болдирев, І.Саєв, Л.Кондрашова, Т.Сущенко, Г.Троцко);
 - методи професійного самовиховання та розвитку педагогічної техніки (Ю.Азаров, Б.Єсіпов, В.Кан-Калік, С.Омельченко);
 - педагогічна взаємодія в процесі професійної підготовки студентів (А.Бойко, В.Гриньов, Л. Кондрашова, Л.Нечаєва).
- На основі аналізу праць учених можна визначити складові змісту професійної підготовки та її мету. Складовими професійної підготовки є:

- психолого-педагогічна підготовка (Н.Кузьміна, О.Піскунов); взаємозв'язок теоретичної підготовки та педагогічної практики (О.Абдулліна, Л.Кондрашова), професійна освіта (В.Сластьонін, Н.Хмель);
- спільна діяльність професорсько-викладацького складу зі студентами (М.Кобзєв, В.Страхов);
- професійно корисні види діяльності (С. Вершловський, Л.Лесохіна).

Метою професійної підготовки є:

- формування якостей майбутнього вчителя (М.Кобзєв, В.Страхов); [5, с.127];
- оволодіння систематизованими знаннями, уміннями, навичками та необхідними особистісними професійними якостями (Н.Хмель) [6, с.14];
- озброєння студентів професійними знаннями, уміннями та навичками (Н.Кузьміна) [18, с.21].

Отже, у процесі професійної підготовки відбувається становлення і розвиток професіоналізму вчителя. Можна повністю погодитися з А.Марковою, котра професіоналом вважає такого вчителя, який: успішно вирішує завдання навчання й виховання, готує для суспільства потрібний соціальний продукт – випускника з бажаними якостями; особистісно тяжіє до професії, мотивований до праці в ній, задоволений нею; досягає бажаних сьогодні суспільством результатів у розвитку особистості учнів; використовує способи й технології, які притаманні демократичному суспільству; освоює норми, еталони професії, досягає в ній майстерності; разом з тим прагне індивідуалізувати свою працю, а також усвідомлено розвиває свою індивідуальність засобами професії; вже сьогодні досягає необхідного рівня професійних якостей, знань і умінь; разом з тим має і усвідомлює перспективу, зону свого найближчого професійного розвитку, робить все можливе для її реалізації; відкритий для постійного професійного навчання, накопичення досвіду, в той же час збагачує досвід професії за рахунок особистого творчого внеску; соціально активний в суспільстві, піднімає питання про потреби і досягнення професії в ході суспільних обговорень, разом з тим шукає резерви вирішення проблем в середині професії, не боїться потрапляти в умови конкуренції освітніх послуг; відданий педагогічній професії, прагне підтримувати її честь і гідність навіть у складних умовах; налаштований до якісної та кількісної еволюції оцінки своєї професійної діяльності, вміє сам це робити, готовий до диференційованої оцінки своєї праці в балах, категоріях, спокійно ставиться до участі в професійних змаганнях [8, с.57].

Слід також зазначити, що високий рівень професіоналізму фахівця, зокрема вчителя, забезпечується надійною професійною діяльністю. І можна повністю погодитися з В.Корнєщук, що розглядає надійність професійної діяльності як механізм забезпечення стабільності її результатів [9].

Автор професійну надійність визначає як особливий стан людини, в якому інтегруються її природні властивості, і який виявляється в сталому за часом, досконалому за способами діяльності, ефективному за результатами, виконанні завдань у професійній сфері [9]. Дослідниця зазначає, що надійність професійної діяльності фахівців у сфері соціономічних професій залежить від стану і якості: 1) пізнавальних психічних процесів; 2) типологічних особливостей особистості спеціаліста; 3) мотивації, психічних станів й емоційно-особистісної дезадаптації; 4) міжособистісних відносин [9].

А от В.Плахтієнко і Ю.Блудов виділяють фактори, які зумовлюють надійність професійної діяльності:

- *особистісний фактор*, що ґрунтується на теорії особистості, її потребах та обумовлених ними мотивах і цілях діяльності;
- *емоційна усталеність* як властивість темпераменту фахівця, що дозволяє йому надійно виконувати цільові завдання професійної діяльності за рахунок оптимального використання резервів нервово-психічної емоційної енергії;
- *швидкість переробки інформації*, що обумовлюється нейрофізіологічними й психологічними особливостями виникнення і протікання емоційних та інтелектуальних процесів, що сприяють цілеспрямованій поведінці спеціаліста як у типових, так і в екстремальних умовах професійної діяльності;

- *усталеність гностичних функцій* (увага, пам'ять, мислення), що спрямовані на досягнення високих і надійних результатів професійної діяльності;
- *соціально-психологічний фактор*, що ґрунтується на ділових, професійних, а також позитивних емоційних відносинах (психологічній атмосфері) між працівниками, позитивному ставленні кожного спеціаліста до інших співробітників за неформальними ознаками;
- *фактор функціональних резервів*, який передбачає використання прихованих можливостей організму людини, спрямованих на підвищення працездатності фахівця.

Ми погоджуємося з твердженням авторів про те, що управляти формуванням й підвищенням професійної надійності можна, лише впливаючи на всі ці пов'язані між собою групи факторів [10].

Висновки. Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що високий рівень професіоналізму та висока якість професійної підготовки фахівця будь-якої галузі, в тому числі й учителя, забезпечують надійність його професійної діяльності. Але необхідно зазначити, що для забезпечення надійності необхідні розробка й перетворення соціальних і соціально-психологічних умов, а також розвиток якостей, здібностей і властивостей особистості фахівця.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Сухомлинский В.А.* Избр. соч. в 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1979. – Т.1. – 686 с.
2. *Пехота Е.Н.* Индивидуальность учителя: теория и практика. – Николаев, 1996. – 144 с.
3. *Абдуллина О.А.* Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. – М.: Просвещение, 1990. – 140 с.
4. *Троцько Г.В.* Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. – К.: Інститут ПППО, 1997. – 54 с.
5. *Кобзев М.С., Страхов В.И.* Психолого-педагогические основы внеаудиторной работы в педвузе. – Саратов: СГПИ, 1985. – 138 с.
6. *Хмель Н.Д.* Теоретические основы профессиональной подготовки учителя: Автореф. дисс. ... д-ра пед. наук. – Киев, 1986. – 46 с.
7. *Кузьмина Н.В.* Психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности: Автореферат дисс. ... д-ра пед. наук. – М., 1965. – 39 с.
8. *Маркова А.К.* Психологические проблемы повышения квалификации // Педагогика. – 1992. – № 9-10. – С. 65-67.
9. *Корнещук В.В.* Корнещук В.В. Кількісно-якісний аналіз факторів надійності професійної діяльності // Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д. Ушинського. – 2007. – № 11. – С.123-132.
10. *Плахтиенко В.А., Блудов Ю.М.* Надежность в спорте. – М.: Физкультура и спорт, 1983. – 176 с.

Подано до редакції 26.12.08

РЕЗЮМЕ

У статті розкривається сутність понять "професіоналізм" і "професійна підготовка", напрями професійної підготовки, а також складові компетентності вчителя з огляду на дану проблему.

РЕЗЮМЕ

В статье раскрывается сущность понятий "профессионализм" и "профессиональная подготовка", направления профессиональной подготовки, а также составляющие компетентности учителя в свете данной проблемы.

SUMMARY

The article specifies the essence of the concepts "professionalism" and "professional training"; investigates the trends in professional training and basic competence of teacher's competence within this problem.

Ключові слова: професіоналізм, професійна підготовка, надійність професійної діяльності.

Ключевые слова: профессионализм, профессиональная подготовка, надежность профессиональной деятельности.

Keywords: professionalism, professional training, reliability of professional activity.